

РОЗВИТОК ЛІДЕРСЬКИХ ЯКОСТЕЙ МОЛОДШИХ ПІДЛІТКІВ
ЗАСОБАМИ УЧНІВСЬКОГО САМОВРЯДУВАННЯ

ЗМІСТ

Вступ.....	3
1. Зміст поняття «лідерські якості».....	8
2. Соціально-психологічні особливості розвитку лідерських якостей молодших підлітків.....	16
3. Учніське самоврядування як засіб розвитку лідерських якостей молодших підлітків.....	20
Висновки	27
Список використаних джерел.....	29
Додатки.....	33

ВСТУП

Актуальність дослідження обумовлена тим, що сучасне суспільство потребує виховання успішної людини з розвинутими лідерськими, діловими якостями, підготовленої для самореалізації в сучасному світі, яка адекватно реагуватиме на зміни, що в ньому відбуваються, а також постійно самовдосконалюватиметься.

Незаперечним доказом актуальності розвитку лідерських якостей підростаючого покоління є чинні нормативні документи Міністерства освіти і науки України. Так у Національній програмі виховання дітей та учнівської молоді в Україні (наказ Міністерства освіти і науки України від 3 грудня 2004 р. № 94) зазначено, що педагог має культивувати у зростаючої особистості почуття самоцінності та впевненості у собі; формувати особистість, здатну приймати самостійні рішення і нести за них відповідальність, повноцінно жити й активно діяти у динамічних життєвих умовах, постійно самовдосконалюватися, адекватно і гнучко реагувати на соціальні зміни. У Державному стандарті базової і повної середньої освіти зазначено (постанова Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2011 р. № 1392), що кінцевою метою шкільної освіти є формування громадянина України, підготовленого до життя в сучасному суспільстві, здатного навчатися впродовж життя, приймати виважені рішення та ефективно взаємодіяти з людьми.

У вітчизняній науці теоретичні і практичні аспекти розвитку лідерських якостей досліджувалась у різних галузях знань, зокрема педагогіці, психології, соціальній педагогіці тощо. Поняття «лідерські якості», його зміст та головні компоненти аналізуються у працях Д. Алфімова, В. Мороза, Ж. Петрочко, М. Риженко, Н. Сушик та ін. Засоби розвитку лідерських якостей представлені у роботах Д. Алфімова, В. Мороза, В. Ягоднікової та ін.

В Україні залишається стабільним інтерес до проблеми розвитку лідерських якостей особистості. Свідченням цього є дослідження таких науковців, як Ю. Яковлевої (маркетингові засоби формування іміджу

політичного лідера), Н. Лікарчук (формування іміджу політичного лідера), Н. Симоніної (формування образу політичного лідера), С. Денисюк (імідж політичного лідера), Н. Мараховської, Н. Семченко (формування лідерських якостей майбутніх учителів), В. Ягоднікової (формування лідерських якостей старшокласників в особистісно орієнтованому виховному процесі), Д. Алфімова (теорія і методика виховання лідерських якостей особистості у сучасній загальноосвітній школі), А. Куриці (розвиток лідерських якостей студента). Відповідно до їх робіт, актуальними є питання політичного лідерства, формування лідерських якостей старшокласників, студентів, учителів тощо.

Науковцями (Д. Алфімов, М. Приходько, Я. Глінчевська, В. Нечипоренко) здійснено ряд досліджень, в яких зазначено, що активну роль у підготовці сьогоденних школярів до реального суспільного життя і розвитку у них лідерських якостей покликане відіграти учнівське самоврядування.

Актуальними в контексті зазначеної проблеми є дослідження І. Єрмакова, В. Нечипоренко, які стверджують, що одним з головних завдань учнівського самоврядування є організація процесу конструктивного спілкування дітей з метою розвитку їх лідерських здібностей, вміння позитивно впливати один на одного, переконувати та захоплювати корисною справою, спонукати до набуття досвіду безконфліктних ділових стосунків.

Проведений аналіз психолого-педагогічної літератури й дисертаційних досліджень дав змогу зробити висновок, що на сьогодні накопичений певний досвід розвитку лідерських якостей особистості та організації учнівського самоврядування в навчальних закладах. Однак, проблема розвитку лідерських якостей підлітків засобами учнівського самоврядування не була предметом спеціального вивчення. Її актуальність, недостатня теоретична розробка, вимоги шкільної практики й зумовили вибір теми наукової роботи: **«Розвиток лідерських якостей молодших підлітків засобами учнівського самоврядування»**.

Мета дослідження: теоретичний аналіз проблеми розвитку лідерських якостей молодших підлітків засобами учнівського самоврядування.

На основі мети були визначені наступні **завдання:**

1. Проаналізувати наукову літературу з проблеми розвитку лідерських якостей молодших підлітків.
2. Розкрити соціально-психологічні особливості розвитку лідерських якостей молодших підлітків.
3. Розкрити ефективність учнівського самоврядування як засобу розвитку лідерських якостей молодших підлітків.

Об'єкт дослідження: лідерські якості молодших підлітків.

Предмет дослідження: процес розвитку лідерських якостей молодших підлітків засобами участі в учнівському самоврядуванні.

Для розв'язання визначених завдань, досягнення мети використовувалися **теоретичні методи:** *аналіз* нормативної документації, соціально-педагогічної, психологічної літератури, дисертацій, матеріалів конференцій і періодичних фахових видань з метою визначення стану розробленості та перспектив досліджуваної проблеми; *порівняння* різних поглядів вчених на досліджувану проблему; *систематизація та узагальнення* для уточнення поняття «лідерські якості», розкриття соціально-психологічних особливостей розвитку лідерських якостей молодших підлітків, визначення потенціалу учнівського самоврядування як засобу розвитку лідерських якостей.

Етапи дослідження. На першому етапі було проаналізовано наукову літературу з проблеми розвитку лідерських якостей молодших підлітків. На другому – розкрито соціально-психологічні особливості розвитку лідерських якостей молодших підлітків. На третьому – розкрито ефективність учнівського самоврядування як засобу розвитку лідерських якостей молодших підлітків.

Наукова значущість дослідження полягає в уточненні поняття «лідерські якості», визначенні його компонентів, зокрема загальних та специфічних якостей лідера. Проаналізовано співвіднесення загальних та специфічних якостей лідера із соціально-психологічними особливостями

розвитку лідерських якостей дітей молодшого підліткового віку. Розкрито ефективність учнівського самоврядування як засобу розвитку лідерських якостей молодших підлітків. Розроблено модель розвитку лідерських якостей засобами учнівського самоврядування.

Практична значущість. Результати наукової роботи впроваджено у виховний процес санаторної школи-інтернату I-III ступенів комунального вищого навчального закладу «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія» Запорізької обласної ради: для соціальних педагогів-вихователів було прочитано лекцію «Розвиток лідерських якостей засобами учнівського самоврядування», на якій розкрито зміст поняття «лідерські якості», представлені загальні та специфічні якості лідера, проаналізовано співвіднесення загальних і специфічних якостей лідера із соціально-психологічними особливостями розвитку лідерських якостей молодших підлітків, презентовано модель розвитку лідерських якостей засобами учнівського самоврядування. Прочитана лекція дозволить підвищити рівень теоретичної підготовки соціальних педагогів та їх професійну компетентність.

Апробація результатів дослідження. Основні положення наукової роботи обговорювалися на: IV регіональній науково-практичній конференції «Розвиток професійної компетентності студентів педагогічного відділення в сучасних умовах» (Запоріжжя, 23 квітня 2015 р.).

За результатами роботи опубліковано 2 наукових праці:

1. Ротко О. М. Учнівське самоврядування як засіб розвитку лідерських якостей дітей-сиріт / О. М. Ротко // Розвиток професійної компетентності студентів педагогічного відділення в сучасних умовах : тези доповідей учасників IV регіональної науково-практичної конференції, м. Запоріжжя, 23 квітня 2015 р. / Комунальний заклад «Хортицький національний навчально-реабілітаційний багатопрофільний центр» Запорізької обласної ради. – Запоріжжя, 2015. – С. 54-57.

2. Ротко О. М. Діагностика розвитку лідерських якостей дітей молодшого підліткового віку / О. М. Ротко // Проблеми та перспективи розвитку освіти. Матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 30-31 березня 2017 року). – Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2017. – С. 166-169.

Логіка дослідження зумовила структуру наукової роботи, яка складається зі вступу, трьох параграфів, списку використаних джерел із 35 найменувань, 1 додатку. Загальний обсяг 36 сторінки, з них 33 сторінка основного тексту та 3 сторінки додатків.

1. Зміст поняття «лідерські якості»

Залежно від суспільного ладу, процесів, що відбуваються в суспільстві змінюється ідеал людини, яка завдяки особистісним характеристикам зможе так організувати взаємодію між людьми, що допоможе не лише протистояти та витримувати суспільні зміни, а й злагоджено та ефективно здійснювати спільну діяльність. Такою людиною є лідер. Однак, у кожній суспільній формації поняття «лідерство» певним чином різнились, а лідери наділялись певними якостями. Теоретичний екскурс на погляди філософів різних епох щодо рис особистості та характеру, якими повинен володіти лідер представлений у дисертації Д. Алфімова «Теорія і методика виховання лідерських якостей особистості у сучасній загальноосвітній школі» [1]. Науковець узагальнює, що:

1. Ранні філософи наділяли лідера діловими рисами (Аристотель, Конфуцій, Плутарх, Горгій, Протагор, Гіппій, Продик та ін.), уміннями глибоко проникати в характер і почуття своїх працівників, красномовства, добродієвості, переконання людей (Конфуцій, Платон, Сократ та ін.).

2. Римська педагогіка, яка мала за мету підготувати кадри для управління імперією, була спрямована на виховання таких якостей особистості, як вдумливість, ґрунтовність, честолюбство, подолання сором'язливості.

3. Епоха Відродження осяяна працею відомого італійського мислителя Нікколо Макіавеллі «Государ», у якій він описує різні способи поведінки керівників держави. Філософ вважав, що типовий лідер-правитель досягає мети, не вибираючи засобів.

Аналіз досліджень ХХ – початку ХХІ століття свідчить про одностайність учених у тому, що лідером стає найбільш ініціативна, активна й досвідчена особистість, яка цілеспрямовано прагне стати лідером. При цьому вважається, що лідер однієї групи зовсім не обов'язково стане лідером іншої групи, маючи від народження певні задатки, людина не обов'язково стає лідером, для цього їй необхідно вміти реалізувати наявні в неї можливості [1].

Розглянемо поняття «лідерство». Відповідно до тлумачення Д. Гончаренко, лідерство – це феномен групового життя людей, який виявляється у наділенні одного індивіда (або кількох) правом здійснювати визначальний вплив на вирішення важливих групових задач та на поведінку членів групи, а також закріплення групою такого права за даним індивідом, що призводить до володіння даним індивідом одним чи кількома видами влади та зайняття ним центральної позиції у статусній ієрархії групи [7, 16].

За психологічним словником під редакцією П. Гуревича [16, 334], лідерство – це система соціального-психологічних явищ, пов'язаних з виходом людини в лідери та її поведінкою у ролі лідера, а лідер – це член соціальної групи, авторитет, влада та повноваження якого визнаються іншими членами цієї групи, які знаходяться під його психологічним впливом та готові слідувати за ним.

Н. Сушик у праці «Теоретичні основи формування лідерських якостей учнівської молоді» [32, 111-112], дає тлумачення поняття «лідер» з точки зору соціології, психології та педагогіки:

1. У соціології лідер – це член групи, здатний її очолити, показати приклад, організувати виконання завдання і визнаний у цій ролі більшістю членів групи.

2. Лідер у психологічному аспекті – це: член групи, за яким вона визнає право приймати рішення в значущих для неї ситуаціях; особистість, здатна виконувати основну роль в організації спільної діяльності та регулюванні стосунків у групі; особистість, здатна впливати на окремих членів або групу загалом, спрямовувати їхні зусилля на досягнення визначеної мети.

3. В педагогічному аспекті лідер – це член колективу, який у важливих ситуаціях здатний помітно впливати на поведінку членів колективу, виявляти ініціативу в діях, брати на себе відповідальність за діяльність колективу.

За визначенням Т. Буряка, лідер – це член групи, який має вплив на групу, що спонукає її членів до досягнення спільної мети, володіє необхідними організаторськими здібностями, займає центральне місце в структурі

міжособистісних відносин і спонукає своїм прикладом, організацією й управлінням групою до досягнення групових цілей у найкращий спосіб.

За А. Петровським та М. Ярошевським, лідер – це найбільш референтна для групи особа щодо спільної діяльності, якийсь загальний для групи середній член міжособистісних відносин, що впливає на її ефективність.

Д. Алфімов зазначає, що «ефективний лідер» – це особистість, яка має значний вплив на думку й поведінку членів групи та яка планує, організовує, контролює діяльність підлеглих задля розв’язання завдань, поставлених перед групою, передаючи їм своє бачення майбутнього й допомагаючи їм адаптуватися до нового.

Спираючись на зазначені вище поняття, можна зробити висновок, що науковці одностайні в тому, що лідер – це людина, яка займає в групі авторитетне положення та спрямовує дії її членів. Доречним є доповнення В. Войтка [25], в якому зазначено, що людина є лідером завдяки своїм особистісним якостям.

Сутність поняття «лідерські якості» трактується вченими з різних точок зору. Теоретичний аналіз поняття «лідерські якості» у педагогічній та психологічній літературі узагальнено у таблиці 1.1.1.

Таблиця 1.1.

Тлумачення поняття «лідерські якості»

Автор	Тлумачення поняття
Д. Алфімов	Узагальнені властивості лідера створювати нове бачення розв’язання проблеми, успішно впливати на послідовників у напрямі досягнення групою або організацією цілей [3].
Н. Сушик	Риси, які забезпечують ефективне лідерство, тобто здатність виділитися в конкретній справі й приймати відповідальні рішення в значущих ситуаціях; використовувати інноваційні підходи для розв’язання проблеми; успішно впливати на послідовників у напрямі досягнення спільних

Автор	Тлумачення поняття
	цілей; створювати позитивну соціально-психологічну атмосферу в колективі [32].
М. Риженко	Стала сукупність властивостей і рис особистості, що забезпечують її спроможність розуміти й відображати інтереси групи людей, активно впливати на них, а також вести їх за собою на шляху реалізації поставлених загальногрупових цілей [29].
Ж. Петрочко	Сукупність властивостей, що забезпечують вияв соціальної активності підлітків-членів дитячих об'єднань як суб'єктів реалізації особистих і загальногрупових соціально значущих цілей, участі в житті суспільства [20].
Н. Семченко	Різновид соціально-психологічних властивостей особистості, які відображають її ставлення до людей і суспільства й виявляються в суспільній поведінці та вчинках [30].
В. Сбитнева	Сукупність певних властивостей, рис, що дає змогу члену дитячого об'єднання виділитися в конкретній справі й приймати відповідальні рішення в значущих для групи ситуаціях [32].
А. Зоріна	Якості, потрібні особистості для успішної організаторської діяльності й створення позитивної атмосфери в колективі, що сприяє досягненню загальних цілей [32].
В. Ягоднікова	Риси особистості, які забезпечують ефективне лідерство, а саме: індивідуально-особистісні й соціально-психологічні особливості особистості, що впливають на групу і приводять до досягнення мети [35].

Відповідно до розглянутих визначень лідерські якості – це сукупність властивостей особистості, які дозволяють їй займати позицію лідера у групі.

Науковці пропонують власне бачення властивостей особистості лідера. Так, Д. Алфімов [1] виділяє такі якості сучасного випускника загальноосвітньої школи, які характеризують його як лідера:

- відповідальний, вимогливий до себе, до людей у виконанні справи;
- чесний перед собою і людьми;
- самостійний у виконанні дорученої справи;
- може співчувати і співпереживати (емпатія);
- здатний активно впливати на інших;
- уміє спілкуватися та уважно слухати співрозмовника, комунікативний;
- організований в будь-яких сферах життєдіяльності;
- уміє показати особистий приклад у поведінці і діяльності;
- впевнений в собі;
- знається у виконанні доручених справ;
- вміє управляти собою, володіє власними емоціями;
- готовий приймати відповідальні рішення.

Н. Семченко [30] пропонує такі групи лідерських якостей:

1) інтелектуально-креативні (швидкість, гнучкість, аналітичність, критичність, продуктивність, точність, послідовність, ерудованість, компетентність тощо);

2) морально-вольові (людинолюбство, соціальна відповідальність, порядність, чесність, оптимізм, альтруїзм, принциповість, сумлінність, самокритичність, дисциплінованість, честоловність, упевненість у собі та своїх силах, мужність, рішучість, наполегливість тощо);

3) організаторсько-ділові (цілеспрямованість, переконливість, організованість, діловитість, активність, енергійність, заповзятливість, дієвість, об'єктивність, справедливість, доброзичливість тощо);

4) емоційно-комунікативні (товариськість, комунікабельність, спостережливість, емпатичність, експресивність, ініціативність, репрезентативність тощо).

О. Павлова [19] виокремлює такі групи лідерських якостей:

1) інтелектуальні, що забезпечують здатність людини пристосовуватися до нових життєвих умов, досягати «рівноваги» із середовищем, проявляти універсальну адаптивність;

2) організаторські, що є необхідною передумовою оволодіння індивідом організаторською діяльністю;

3) креативні, які дозволяють особистості досягти успішності у виконанні діяльності, результатом якої є новий та оригінальний продукт;

4) комунікативні, що проявляються у сфері спілкування та сприяють успішності особистості в різних видах діяльності.

Н. Сушик [32] виокремлює якісні характеристики, які забезпечують ефективне лідерство: цілеспрямованість, відповідальність, моральність, толерантність, чесність, справедливість, креативність, комунікативність, працездатність, організованість, рішучість, самостійність, наполегливість, активність, ініціативність, впевненість в собі, врівноваженість, прагнення до самовдосконалення та самореалізації.

Л. Конишева у дисертації «Формування лідерських якостей студентів шляхом участі у діяльності органів самоврядування» [14, 31] зазначає, що значну роль у розробці проблеми дитячого лідерства зіграли роботи Л. Уманського. Саме він одним з перших звернувся до теми дитячого лідерства і розробив унікальну педагогічну систему підготовки підлітків-організаторів.

Дослідження, проведені Л. Уманським та А. Лутошкіним, дозволили назвати загальні та специфічні якості лідера, які представлені в таблиці 1.1.2 [14, 31].

Загальні та специфічні якості лідера

Загальні якості (ними володіють не лише лідери, але й ті, хто може ними стати)	Специфічні якості (своєрідні індикатори лідерської поведінки)
<ul style="list-style-type: none"> – компетентність; – активність; – ініціативність; – товариськість; – наполегливість; – самоконтроль; – працездатність; – спостережливість; – самостійність; – організованість. 	<ul style="list-style-type: none"> – організаторська проникливість; – здатність до активного психологічного впливу; – схильність до організаторської роботи, лідерської позиції; – потреба брати відповідальність на себе; – комунікабельність.

Здатність людини бути лідером здебільшого залежить від рівня розвитку у неї організаторських та комунікативних якостей. Є. Жариков та Є. Крушельницький [9, 203] зазначають, що в результаті обстеження методами психодіагностики керівників, визначені наступні якості лідера:

- вольовий;
- здатний долати перешкоди на шляху досягнення мети;
- наполегливий, вміє розумно ризикувати;
- терплячий, здатний довго та добре виконувати одноманітну, нецікаву роботу;
- ініціативний;
- незалежний;
- психічно стійкий, не дає захопити себе нереальними пропозиціями;
- добре пристосовується до нових умов та вимог;

- самокритичний, тверезо оцінює не лише свої успіхи, а й невдачі;
- вимогливий до себе та інших;
- рішучий, здатен самостійно та своєчасно приймати рішення, в критичних ситуаціях брати відповідальність на себе;
- стресостійкий, не втрачає самоконтроль і працездатність в екстремальних ситуаціях;
- здатний змінювати стиль поведінки залежно від умов, може і вимагати, і підбадьорювати [9, 203].

Таким чином, аналіз наукових досліджень показав, що особистість лідера вивчалась ще з стародавніх часів такими філософами, як Аристотель, Конфуцій, Плутарх, Георгій, Протагор, Платон, Сократ та ін.

Визначено, що лідерство – це явище групового життя, яке виявляється у наділенні одного індивіда (або кількох) правом здійснювати визначальний вплив на вирішення групових задач та на поведінку і діяльність членів групи. Відповідно до цього, лідер – це член групи, якого, завдяки його особистісним характеристикам група наділяє владою та повноваженнями, відповідно до яких він планує, організовує та контролює діяльність цієї групи. Лідерські якості – це узагальнені індивідуально-особистісні та соціально-психологічні характеристики особистості, які дозволяють їй займати авторитетну позицію в групі, впливати на її членів, їх думки, поведінку та діяльність таким чином, щоб забезпечити їх злагоджену взаємодію та ефективну діяльність.

Встановлено, що лідер повинен володіти певною сукупністю інтелектуальних, комунікативних, організаторських та креативних якостей. Виділені загальні (компетентність, активність, ініціативність, товарицькість, наполегливість, самоконтроль, працездатність, спостережливість, самостійність, організованість) та специфічні якості (організаторська проникливість, здатність до активного психологічного впливу, схильність до організаторської роботи, потреба брати відповідальність на себе, комунікабельність) притаманні особистості лідера.

2. Соціально-психологічні особливості розвитку лідерських якостей молодших підлітків

За періодизацією А. Мудрика [16] період від 10 до 12 років визначається як молодший підлітковий. Відповідно, в цьому віці школярі навчаються в 5-7 класах.

Молодший підліток характеризується зростанням пізнавальної активності, розширенням пізнавальних інтересів. Простежуються два основні стани розвитку інтересів: поява нових захоплень та становлення нових інтересів. Також проявляється громадська активність підлітка, його поведінка в колективі, відбувається розширення і зміцнення суспільних зв'язків, що істотно залежить від конкретного соціального оточення.

Молодший підлітковий вік – це початок формування такого важливого новоутворення, як почуття дорослості. Під почуттям дорослості розуміється ставлення підлітка до самого себе вже як до дорослого, його уявлення чи відчуття себе повною мірою дорослим, хоча в молодшому підлітковому віці воно є не обов'язково усвідомленим. Першим і основним його показником є виникнення у молодших підлітків потреби, щоб оточуючі ставились до них не як до малюків, а як до дорослих. Іншим показником почуття дорослості є наявність у молодших підлітків прагнення самостійності та бажання захистити деякі сфери свого життя від втручання дорослих [5].

Л. Божович [6] в концепції розвитку особистості у дитячому віці підкреслює, що до 12 років у підлітка формується потреба та здатність пізнавати себе як унікальну, особливу особистість та прагнення до самоствердження, самовираження та самовиховання. Д. Фельдштейн [26] характеризує період 10-11 років як «період особливої відкритості певним суспільним впливам та внутрішньої готовності прийняття та самореалізації в них».

Провідною діяльністю підліткового віку Д. Ельконін [26] вважав спілкування з однолітками, оскільки саме в спілкуванні реалізується головна

потреба цього періоду – пошук свого місця в суспільстві. Потреба у спілкуванні з однолітками, яких не можуть замінити батьки, виникає дуже рано, ще в дитинстві, але з роками посилюється. Важливо, що поведінка підлітків за своєю суттю є колективно-груповою.

Важливого значення у формуванні особистості молодшого підлітка набуває колектив та прагнення до самоствердження. Головним в спілкуванні підлітка є потреба бути прийнятим серед значимих людей та страх бути відкинутим. Саме в бажанні зайняти своє місце в колективі (бути лідером, виконавцем, діяти заради колективу) виявляються внутрішні, хоча ще недостатньо усвідомлені позиції молодшого підлітка.

Доповнюючи думку Д. Ельконіна щодо провідної діяльності, Д. Фельдштейна [26] називає суспільно корисну неоплачувану діяльність, що соціально визнається і схвалюється.

У підлітків яскраво виражається потреба брати активну участь у житті соціуму. В. Радул [28] вважає, що громадська активність передбачає наявність інтересу до громадської роботи, організаторських здібностей, відповідальності за виконання доручень, ініціативності, вимогливості до себе й готовності допомагати іншим під час виконання громадських завдань.

Досліджуючи соціально-психологічні особливості молодшого підліткового віку та зміст і сутність поняття «громадська активність», педагог О. Шамич [34], визначає, що громадська активність підлітка – це якість особистості, яка виявляється у його здатності впливати на життя дитячої групи; задовольняти власні потреби та інтереси, реалізовувати інтереси та цілі колективів та об'єднань, до яких він належить, вирішувати важливі для них завдання, діяти на користь суспільству, поважати і реалізовувати, у відповідності морально-етичним принципам та віковим можливостям, свої права та обов'язки.

Процес формування громадської активності молодших підлітків потребує певної узгодженості з особливостями їхнього психофізіологічного розвитку. Формування громадської активності молодшого підлітка багато в чому

залежить від ставлення до нього та його дій і вчинків з боку дорослих: батьків і вчителів. Саме в цей період особливого значення набуває розвиток самосвідомості, активності, ініціативності, оптимізму, вольових рис, що зумовлено об'єктивним положенням підлітка в сім'ї, школі, об'єднаннях за інтересами [34].

Аналізуючи теоретичний матеріал, ми виділяємо соціальні та психологічні особливості розвитку лідерських якостей молодших підлітків. До соціальних особливостей належать: включення у різні види суспільно-корисної діяльності, розширення і зміцнення суспільних зв'язків та яскраво виражена потреба брати активну участь у житті соціуму. Психологічними особливостями є: формування почуття дорослості, прагнення до самоствердження та самовираження, потреба в спілкуванні, бажання зайняти своє місце в колективі (бути лідером, діяти заради колективу) та громадська активність.

Розглянемо, як особливості розвитку лідерських якостей молодших підлітків співвідносяться з визначеними загальними і специфічними якостями лідера.

Таблиця 2.1.

Співвіднесення загальних і специфічних якостей лідера із соціально-психологічними особливостями розвитку лідерських якостей молодших підлітків

Якості лідера	Соціально-психологічні особливості розвитку лідерських якостей молодших підлітків
активність	потреба брати участь у житті соціуму
ініціативність	
товариськість	прагнення до взаємодії з оточуючими
наполегливість, працездатність	прагнення до самоствердження
самостійність, самоконтроль	формування почуття дорослості

Продовження таблиці 2.1.

Якості лідера	Соціально-психологічні особливості розвитку лідерських якостей молодших підлітків
організованість	громадська активність, прагнення зайняти своє місце в колективі (бути лідером, діяти заради колективу), прагнення до самовираження
організаторська проникливість	
здатність до активного психологічного впливу	
схильність до організаторської роботи	
потреба брати відповідальність на себе	
комунікабельність	потреба в спілкуванні

Виходячи з вищевикладеного, ми робимо висновок про те, що молодший підлітковий вік є сенситивним (відповідно до Психологічного словника П. Гуревича [34] сенситивний період розвитку – це період у житті людини, коли створюються найбільш сприятливі умови для формування певних психологічних якостей та типів поведінки) для розвитку лідерських якостей особистості. Оскільки провідною діяльністю у цьому віці є спілкування та суспільно корисна діяльність. Для молодших підлітків характерні такі новоутворення, як прагнення до самоствердження, самовираження, до взаємодії з оточуючими, громадська активність та потреба брати участь у житті соціуму.

3. Учні́вське самоврядування як засіб розвитку лідерських якостей молодших підлітків

Учні́вське самоврядування є однією з демократичних форм управління освітнім закладом. Відповідно до Закону України «Про освіту» від 19.02.2016 № 1060-12 [10], розвиток учнівського самоврядування входить до компетенції системи освіти й розглядається як один із пріоритетних напрямів виховного процесу. Відповідно до Указу Президента України «Про невідкладні заходи щодо забезпечення функціонування і розвитку освіти в Україні» від 04.07.2005 № 1013/2005 [33], важливим є опрацювання і забезпечення реалізації заходів щодо «зміцнення демократичних засад в освіті, в тому числі через розвиток учнівського і студентського самоврядування, залучення в установленому порядку дітей та молоді до участі у вирішенні питань місцевого значення». Успішність учнівського врядування в закладі освіти залежить від вирішення багатьох завдань організаційного програмно-методичного, соціально-психологічного характеру. Освітні заклади можуть вільно обирати моделі учнівського врядування залежно від своєї специфіки й усталених традицій.

Розвиток учнівського врядування передбачає орієнтацію на особистісні і колективні інтереси, потреби, здібності усіх учасників освітнього процесу (учні, педагоги, батьки). Діяльність учнівського врядування повинна бути спрямована на соціально значущі, соціально корисні справи [42, 4].

М. Приходько [23, 51] учнівське самоврядування визначає як суб'єкт-суб'єктну, цілеспрямовану, конкретну, реальну, доступну, систематично організовану на основі об'єктивних закономірностей і принципів діяльність школярів, у процесі якої реалізуються функції управління колективними справами.

Д. Алфімов пропонує наступне визначення поняття: учнівське самоврядування – це форма організації життєдіяльності учнівського колективу, що забезпечує самостійне прийняття і реалізацію ним рішень для досягнення суспільно значущих цілей. Науковець визначає мету самоврядування: сприяння

розвитку дитини; організація ефективного функціонування навчальної групи; формування в учнів готовності і здатності виконувати систему соціальних ролей [2].

У словнику з педагогіки Г. Коджаспірової та А. Коджаспірова шкільне самоврядування визначено як управління суб'єктами школи (шкільними працівниками, учнями, їх батьками), життєдіяльністю свого шкільного колективу [13].

Т. Бережна зазначає, що учнівське самоврядування є способом організації життя колективу, який забезпечує комплексний виховний вплив на учнів шляхом їх залучення до усвідомленої й системної участі в житті класу і школи [4].

Н. Стороженко та Н. Кравець учнівське самоврядування розглядають як добровільне об'єднання учнів з метою розвитку вміння господарювати у навчальному закладі, співпрацювати на принципах партнерства, гласності, демократизму з педагогічним та батьківським колективами [31].

О. Ільченко трактує учнівське самоврядування як форму організації дітьми цікавої для них, змістовної й різноманітної життєдіяльності колективу, що ґрунтується на принципах: згуртованості колективу навколо єдиної соціально значущої мети; єдності та оптимального поєднання колективних й особистих інтересів учнів; динамічності й варіативності структури органів самоврядування; добровільності у формуванні його органів [11].

О. Прашко зазначає, що шкільне самоврядування визначається сучасними педагогами як управління спільною діяльністю дітей, де кожний учень може визначити своє місце у шкільному колективі та реалізувати можливості, нахили та здібності [22].

Головний зміст самоврядування полягає в тому, що за його допомогою учасники шкільного життя мають можливість впливати на шкільну політику як участю у прийнятті рішень, якими керується адміністрація навчального закладу, так і за допомогою власної активності в управлінні внутрішньо шкільними процесами.

Розглянемо приклади систем самоврядування в загальноосвітніх навчальних закладах України (Загальноосвітня санаторна школа-інтернат I-III ступенів комунального вищого навчального закладу «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія» Запорізької обласної ради, Київська середня загальноосвітня школа I-III ступенів № 84, Успенівський навчально-виховний комплекс I-III ступенів Гуляйпільського району Запорізької області, Івано-Франківська загальноосвітня школа I-III ступенів № 25, Житомирська загальноосвітня школа I-III ступенів № 28).

В. Нечипоренко (загальноосвітня санаторна школа-інтернат I-III ступенів комунального вищого навчального закладу «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія» Запорізької обласної ради) [18, 269] метою учнівсько-студентського самоврядування визнає виховання в учнів почуття власної гідності та прагнення активно діяти через залучення їх до суспільно корисних дій і надання їм можливості виявляти свої організаторські здібності, ініціативу та творчість. Організаційною формою [18, 269-271] студентсько-учнівського самоврядування обрано державний устрій з елементами президентської республіки, яка має назву «Країна Центріон». Система керівництва країною така: обраний таємним загальним голосуванням президент очолює раду керівників галузевих департаментів: департаменту дисципліни та порядку, самоорганізації, самореабілітації, економіки та бізнесу та департаменту інформації [17, 416]. Сфери компетенції кожного з департаментів більш детально відображено у додатку А.

М. Піскун на прикладі школи № 84 м. Києва [21, 75] визначає, що шкільне самоврядування – це діяльність активних учнів школи, тобто створення ними окремого «парламенту» зі своїм президентом, правилами та законами. Ці учні збираються наприклад, раз на тиждень (але в різних школах збори відбуваються через різні проміжки часу) і на так званій «президентській раді» обговорюють важливі для шкільного життя питання, а саме:

- підготовка до проведення шкільних заходів (брейн-рингів, конкурсів, вистав і концертів, призначення ведучих, обговорення виступів учнів, їх номерів, зміст і розташування декорацій);
- випуск шкільної газети (етапи створення, актуальні теми, висвітлення подій зі шкільного життя);
- створення шкільних гуртків і спортивних секцій.

Психолог Успенівського НВК Гуляйпільського району Запорізької області К. Пузиревич [27, 4-5] зазначає, що ефективність системи шкільного самоврядування у першу чергу залежить від обраної навчальним закладом педагогічної методології. На думку педагогів Успенівського НВК, в умовах інноваційної освітньо-реабілітаційної системи освітнього закладу найбільш дієвою є теоретико-методологічна база педагогіки життєтворчості особистості, яка орієнтує всі системоутворювальні та процесуально-функціональні компоненти педагогічного процесу на формування людини-творця, суб'єкта власного життя і соціальної творчості. Колективна та індивідуальна життєтворчість контролюється діяльністю галузевих департаментів (додаток А).

Педагог-організатор Івано-Франківської школи № 25 К. Костюк [15, 29-30] зазначає, що учнівське самоврядування у закладі має двохступеневу структуру – класну та загальношкільну. Класні збори як орган учнівського самоврядування свою роботу будують шляхом вибору активу класу та представників у секторі учнівського самоврядування. Суть технології учнівського самоврядування в тому, що всі учні залучені до участі в управлінні шкільними справами через діяльність учнівського самоврядування в секторах: «Порядок й дисципліна», «Навчально-пізнавальний», «Дозвілля», «Старостат», «Турбота та милосердя», «Краєзнавчо-пошуковий і спортивно-туристичний», «Громадсько-корисної діяльності», «Інформаційний та редколегії».

Директор Житомирської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів № 28 Я. Глінчевська [8, 74] вважає, що організація самоуправління в школі допоможе ефективно здійснювати систему громадянської освіти та виховання. В школі діє

система учнівського самоврядування – шкільний дитячий парламент «ШАНС» (Шкільний Актив Незалежного Самоврядування). Діяльність регламентується нормативно-правовими актами, такими, як Положення про учнівське самоврядування, Статус учнівського самоврядування, плани роботи парламенту та його комісій. Підрозділи учнівського самоврядування в даній школі називаються комісіями: «Навчально-розпорядча комісія», «Дозвілля, спорт та здоров'я», «Прес-центр», «Захист прав та гідності», «Турбота та волонтерський рух».

Аналізуючи вищевикладений матеріал, можемо зробити висновки, що актуальність організації та розвитку самоврядування в загальноосвітніх навчальних закладах визначена у нормативних документах України. Самоврядування розглядається науковцями як форма (спосіб) організації життєдіяльності учнівського колективу, що забезпечує комплексний виховний вплив на учнів (вміння самостійно приймати рішення, вміння господарювати та співпрацювати) з метою досягнення суспільно значущих цілей.

Організація учнівського самоврядування у перелічених в розділі навчальних закладах різниться за своєю структурою та назвами підрозділів. Але спільною ознакою всіх прикладів організації учнівського самоврядування є те, що діяльність шкільного самоврядування та його членів регламентується нормативно-правовими актами, які визначають функції та контролюють їх виконання органами учнівського самоврядування. Обов'язковою умовою функціонування учнівського самоврядування є його організаційне забезпечення та структурні компоненти. Організаційним забезпеченням є нормативно-правові акти, які регламентують діяльність учнівського самоврядування, наприклад, «Положення про учнівське самоврядування» чи статут школи. В них визначається:

- мета та завдання діяльності учнівського самоврядування;
- напрями, закони, правила та принципи діяльності;
- функції учнівського самоврядування та його структурних підрозділів;

- плани роботи;
- план заходів на кожен місяць;
- права та обов'язки кожного, хто є учасником учнівського самоврядування.

Структурними компонентами учнівського самоврядування є:

- президентська рада чи рада керівників галузевих департаментів;
- класні, загальні збори;
- президент чи голова загальношкільного учнівського самоврядування;
- департаменти (комісії, сектори).

В контексті нашої роботи ми припустили, що учнівське самоврядування може розглядатись як засіб розвитку лідерських якостей. З точки зору педагогічної науки засоби – це матеріальні об'єкти і предмети духовної культури, які призначаються для організації та здійснення педагогічного процесу і виконують функцію розвитку учнів, а також різноманітна діяльність: праця, вчення, гра, спілкування, пізнання [12]. Виходячи з даного визначення можемо вважати самоврядування засобом розвитку лідерських якостей, оскільки воно безпосередньо виконує функцію розвитку (учні отримують позитивний соціальний досвід, навички реальної дії у суспільстві) та є видом діяльності (включає в себе ігрову, комунікативну, волонтерську, організаторську та інші види діяльності).

Продовжуючи логіку нашого дослідження, визначимо, як саме учнівське самоврядування може впливати на розвиток лідерських якостей молодших підлітків. Визначені у параграфі 1 загальні та специфічні якості лідера можливо розвивати через такі види діяльності, передбачені структурою учнівського самоврядування: діяльність на посаді президента (голови) самоврядування, робота на посаді керівника департаменту (групи, сектору, комісії), управління шкільними справами, організація та проведення загальношкільних заходів (конкурсів, свят, змагань, вікторин тощо), випуск газет та радіопередач. Результати наукової розвідки узагальнено у моделі «Розвиток лідерських якостей засобами учнівського самоврядування» (рис. 3.1).

Лідерська якість	Вид діяльності, передбачений структурою учнівського самоврядування
Активність 	<ul style="list-style-type: none"> – діяльність на посаді президента (голови) самоврядування – робота на посаді керівника департаменту (групи, сектору, комісії) – управління шкільними справами – організація та проведення загальношкільних заходів (конкурсів, свят, змагань, вікторин тощо) – випуск газет та радіопередач
Ініціативність 	<ul style="list-style-type: none"> – діяльність на посаді президента (голови) самоврядування – робота на посаді керівника департаменту (групи, сектору, комісії) – управління шкільними справами – організація та проведення загальношкільних заходів (конкурсів, свят, змагань, вікторин тощо)
Товариськість 	<ul style="list-style-type: none"> – діяльність на посаді президента (голови) самоврядування – робота на посаді керівника департаменту (групи, сектору, комісії) – управління шкільними справами
Наполегливість, працездатність 	<ul style="list-style-type: none"> – діяльність на посаді президента (голови) самоврядування – робота на посаді керівника департаменту (групи, сектору, комісії) – управління шкільними справами – організація та проведення загальношкільних заходів (конкурсів, свят, змагань, вікторин тощо) – участь у створенні, обговоренні та удосконаленні нормативної бази шкільного самоврядування – випуск газет та радіопередач
Самостійність, самоконтроль 	<ul style="list-style-type: none"> – діяльність на посаді президента (голови) самоврядування – робота на посаді керівника департаменту (групи, сектору, комісії) – управління шкільними справами
Організованість 	<ul style="list-style-type: none"> – діяльність на посаді президента (голови) самоврядування – робота на посаді керівника департаменту (групи, сектору, комісії) – управління шкільними справами – організація та проведення загальношкільних заходів (конкурсів, свят, змагань, вікторин тощо) – випуск газет та радіопередач
Організаторська проникливість 	<ul style="list-style-type: none"> – діяльність на посаді президента (голови) самоврядування – робота на посаді керівника департаменту (групи, сектору, комісії) – управління шкільними справами – організація та проведення загальношкільних заходів (конкурсів, свят, змагань, вікторин тощо)
Здатність до активного психологічного впливу 	<ul style="list-style-type: none"> – діяльність на посаді президента (голови) самоврядування – робота на посаді керівника департаменту (групи, сектору, комісії) – управління шкільними справами – організація та проведення загальношкільних заходів (конкурсів, свят, змагань, вікторин тощо)
Схильність до організаторської роботи 	<ul style="list-style-type: none"> – діяльність на посаді президента (голови) самоврядування – робота на посаді керівника департаменту (групи, сектору, комісії) – управління шкільними справами – організація та проведення загальношкільних заходів (конкурсів, свят, змагань, вікторин тощо)
Потреба брати відповідальність на себе 	<ul style="list-style-type: none"> – діяльність на посаді президента (голови) самоврядування – робота на посаді керівника департаменту (групи, сектору, комісії) – управління шкільними справами – організація та проведення загальношкільних заходів (конкурсів, свят, змагань, вікторин тощо) – участь у створенні, обговоренні та удосконаленні нормативної бази шкільного самоврядування
Комунікабельність 	<ul style="list-style-type: none"> – діяльність на посаді президента (голови) самоврядування – робота на посаді керівника департаменту (групи, сектору, комісії) – управління шкільними справами – організація та проведення загальношкільних заходів (конкурсів, свят, змагань, вікторин тощо) – випуск газет та радіопередач

Рис. 3.1. Розвиток лідерських якостей засобами учнівського самоврядування

ВИСНОВКИ

Підсумовуючи результати теоретичного аналізу проблеми розвитку лідерських якостей молодших підлітків, ми можемо зробити такі висновки:

1. Особистість лідера вивчалась ще з стародавніх часів та залишається актуальною і сьогодні.

2. Визначено, що лідерство – це явище групового життя, яке виявляється у наділенні одного індивіда (або кількох) правом здійснювати визначальний вплив на вирішення групових задач та на поведінку і діяльність членів групи. Лідер – це член групи, якого, завдяки його особистісним характеристикам група наділяє владою та повноваженнями, відповідно до яких він планує, організовує та контролює діяльність цієї групи. Лідерські якості – це узагальнені індивідуально-особистісні та соціально-психологічні характеристики особистості, які дозволяють їй займати авторитетну позицію в групі, впливати на її членів, їх думки, поведінку та діяльність таким чином, щоб забезпечити їх злагоджену взаємодію та ефективну діяльність.

3. Аналіз змісту поняття «лідерські якості» дозволив виділити загальні (компетентність, активність, ініціативність, товарищескість, наполегливість, самоконтроль, працездатність, спостережливість, самостійність, організованість) та специфічні якості (організаторська проникливість, здатність до активного психологічного впливу, схильність до організаторської роботи, потреба брати відповідальність на себе, комунікабельність) притаманні особистості лідера.

4. Встановлено, що молодший підлітковий вік є сенситивним для розвитку лідерських якостей особистості.

5. Проаналізовано співвіднесення загальних і специфічних якостей лідера із соціально-психологічними особливостями розвитку лідерських якостей молодших підлітків. Активність і ініціативність виражаються у потребі брати участь у житті соціуму; товарищескість у прагненні до взаємодії з оточуючими; наполегливість, працездатність у прагненні до самоствердження; самостійність,

самоконтроль у формування почуття дорослості; організованість, організаторська проникливість, здатність до активного психологічного впливу, схильність до організаторської роботи, потреба брати відповідальність на себе у прагненні зайняти своє місце в колективі (бути лідером, діяти заради колективу), прагненні до самовираження; комунікабельність у потребі в спілкуванні.

б. Розроблено модель розвитку лідерських якостей засобами учнівського самоврядування. У схемі узагальнено як загальні та специфічні якості лідера можливо розвивати через види діяльності, передбачені структурою учнівського самоврядування: діяльність на посаді президента (голови) самоврядування, робота на посаді керівника департаменту (групи, сектору, комісії), управління шкільними справами, організація та проведення загальношкільних заходів (конкурсів, свят, змагань, вікторин тощо), випуск газет та радіопередач.

Визначення загальних та специфічних якостей лідера, аналіз співвіднесення цих якостей із соціально-психологічними особливостями розвитку молодших підлітків, розробка моделі розвитку лідерських якостей засобами учнівського самоврядування окреслили основні напрямки подальшого емпіричного дослідження проблеми.

Результати досліджень, які відображені у роботі, представлені у наукових публікаціях автора:

Ротко О. Учнівське самоврядування як засіб розвитку лідерських якостей дітей-сиріт / О. М. Ротко // Розвиток професійної компетентності студентів педагогічного відділення в сучасних умовах: тези доповідей учасників ІV регіональної науково-практичної конференції, м. Запоріжжя, 23 квітня 2015 р. / Комунальний заклад «Хортицький національний навчально-реабілітаційний багатопрофільний центр» Запорізької обласної ради. – Запоріжжя, 2015. – С. 54-57.

Ротко О. М. Діагностика розвитку лідерських якостей дітей молодшого підліткового віку / О. М. Ротко // Проблеми та перспективи розвитку освіти.

Матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 30-31 березня 2017 року). Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2017. – С. 166-169.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алфімов Д. В. Виховання лідерських якостей школярів у сучасній загальноосвітній школі / Д. В. Алфімов // Духовність особистості: методологія, теорія і практика. – 2010. – № 4. – С. 3-14.
2. Алфімов Д. В. Гуманізація учнівського самоврядування в бізнес-ліцеї / Д. В. Алфімов // Рідна школа. – 2010. – № 4-5. – С. 24-26.
3. Алфімов Д. В. Теорія і методика виховання лідерських якостей особистості в сучасній загальноосвітній школі : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня доктора пед. наук : 13.00.07 / Дмитро Валентинович Алфімов. – Д., 2012. – 40 с.
4. Бережна Т. Створення здорового середовища навчального закладу як шлях збереження і зміцнення здоров'я учнів / Т. Бережна // Рідна школа. – 2012. – № 1-2. – С. 44-47.
5. Бех І. Д. Особистісно зорієнтоване виховання : науково-методичний посібник / І. Д. Бех. – К., 1998. – 204 с.
6. Божович Л. И. Личность и ее формирование в детском возрасте. Психологические исследования / Л. И. Божович. – СПб. [и др.] : Питер, 2008. – 398 с.
7. Бродовська В. Й. Тлумачний російсько-український словник психологічних термінів: Словник / В. Й. Бродовська, В. О. Грушевський, І. П. Патрик. – К. : ВД «Професіонал», 2007. – 512 с.
8. Глінчевська Я. Роль учнівського самоврядування в школі / Я. Глінчевська // Директор школи, ліцею, гімназії. – 2009. – № 5. – С. 74-79.
9. Жариков Е. С. Для тебя и о тебе : кн. для учащихся / С. Е. Жариков, Л. Е. Крушельницкий – М. : Просвещение, 1991. – 224 с.
10. Закон України «Про освіту» від 19.02.2016 № 1060-12 [Електронний ресурс] // Офіційний портал Верховної Ради України : [сайт] – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1060-12>.

11. Ільченко О. Самоврядування як спосіб організації життєдіяльності учнів : досвід, проблеми, перспективи / О. Ільченко // Імідж сучасного педагога. – 2008. – № 1-2 (81-82). – С. 61-66.

12. Коджаспирова Г. М., Коджаспиров А. Ю. Педагогический словарь: для студентов высш. и сред. учеб. заведений. – М. : Издательский центр «Академия», 2003. – 176 с.

13. Коджаспирова Г. М., Коджаспиров А. Ю. Словарь по педагогике. – Москва : ИКЦ «МарТ»; Ростов н/Д : Издательский центр «МарТ», 2005. – 448 с.

14. Коньшева Л. Н. Формирование лидерских качеств студентов посредством участия в деятельности органов самоуправления : дис. на соискание ученой степени канд. пед. наук : 13.00.01 / Людмила Николаевна Коньшева. – Киров, 2009. – 189 с.

15. Костюк К. Технологія учнівського самоврядування / К. Костюк // Відкритий урок. – 2011. – № 10. – С. 29-31.

16. Мудрик А. В. Социальная педагогика / А. В. Мудрик // Учеб. для студ. пед. вузов / Под ред. В. А. Сластенина, 3-е изд., испр. и доп. – Москва, 2000. – 200 с.

17. Нечипоренко В. В. 50-років життєтворчості: від школи-інтернату до національного закладу : Ювілейне видання / В. В. Нечипоренко, Н. М. Гордієнко, Н. Д. Мороз. – Ч I, Ч II. – Запоріжжя : Вид-во Хортицького національного навчально-реабілітаційного багатoproфільного центру, 2011. – 550 с.

18. Нечипоренко В. В. Системний розвиток навчально-реабілітаційного центру як відкритої інноваційної соціально-освітньої інституції : монографія / Валентина Василівна Нечипоренко. – Запоріжжя : Видавництво Хортицького національного навчально-реабілітаційного багатoproфільного центру, 2013. – 520 с.

19. Павлова О. А. Социально-педагогические условия реализации лидерского потенциала старших подростков во временных детских

объединениях : дис. канд. пед. наук : 13.00.02 / Павлова О. А. – М., 2005. – 165 с.

20. Петрочко Ж. В. Сутність і функціональна роль соціальної ініціативності у структурі лідерства підлітків / Ж. В. Петрочко // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді. – 2014. – Вип. 18 (2). – С. 143-150.

21. Піскун М. Суть шкільного самоврядування / М. Піскун // Відкритий урок. – 2009. – № 10. – С. 75.

22. Прашко О. Розвиток соціальної компетентності учнів через учнівське самоврядування / О. Прашко // Навчання і виховання обдарованої дитини: теорія та практика. – 2012. – № 8. – С. 222-230.

23. Приходько М. І. Учнівське самоврядування у сучасному вимірі / М. І. Приходько – Х. : Вид. група «Основа», 2008. – 176 с.

24. Психологический словарь / Под общей науч. ред. П. С. Гуревича. – М. : ОЛМА Медиа Групп, ОЛМА ПРЕСС Образование, 2007. – 800 с.

25. Психологический словарь / Под редакцией В. И. Войтко (на украинском языке). – К. : Главное издательство издательского объединения «Вища школа», 1982. – 218 с.

26. Психология подростка. Полное руководство / Под редакцией члена-корреспондента РАО А. А. Реана – СПб. : прайм-ЕВРОЗНАК, 2003. – 432 с.

27. Пузиревич К. Організація шкільного самоврядування / К. Пузиревич // Психолог. – 2009. – № 40. – С. 4-6.

28. Радул В. В. Соціальна зрілість молодого вчителя / В. В. Радул – Київ, 1997. – 269 с.

29. Риженко М. В. Виховання лідерських якостей підлітків у тимчасових дитячих об'єднаннях / М. В. Риженко // Актуальні проблеми державного управління, педагогіки та психології. – 2013. – № 1. – С. 354-357.

30. Семченко Н. О. Педагогічні умови формування лідерських якостей майбутніх учителів у позааудиторній діяльності : дис. канд. пед. наук : 13.00.04 / Н. О. Семченко. – Харків, 2004. – 215 с.

31. Стороженко Н. Вчимося вирішувати проблеми життя учнівської молоді та місцевої громади / Н. Стороженко, Н. Кравець // Рідна школа. – 2013. – № 12. – С. 38-43.

32. Сушик Н. Теоретичні основи формування лідерських якостей учнівської молоді / Наталія Сушик // Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. – Луцьк, 2013. – С. 110-115.

33. Указ Президента України «Про невідкладні заходи щодо забезпечення функціонування і розвитку освіти в Україні» від 04.07.2005 № 1013/2005 [Електронний ресурс] // Офіційний портал Верховної Ради України : [сайт] – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1013/2005>.

34. Шамич О. М. Молодий підлітковий вік. Межі, психологія, громадська активність / О. М. Шамич // Нові технології навчання. – 2012. – № 72. – С. 70-75.

35. Ягодінкова В. Виховання лідерів / В. Ягодінкова // Виховна робота в школі. – 2009. – № 10. – С. 2-36.

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

Сфери компетенції департаментів країни Центріон

Назва департаменту	Сфера компетенції
Департамент дисципліни та порядку	Відповідає за підтримання порядку в країні Центріон.
Департамент самоорганізації	Бере участь в організації та проведенні конкурсу «Учень року», відслідковує рейтинг пізнавальної активності учнів а рейтинг творчої активності груп, допомагає вихователям в організації життєтворчості груп-Мегаполісів.
Департамент самореабілітації	Пропагує методи самореабілітації, здоровий спосіб життя, контролює дотримання реабілітаційного режиму, бере участь у проведенні спортивних свят, змагань, валеологічних заходів.
Департамент економіки та бізнесу	Керує банком Центріону, службою інкасації та службою зайнятості, відповідає за чекову систему, за відкриття приватних підприємств.
Департамент інформації	Відповідає за організацію інформаційного простору, за достовірність інформації та якість її подання, випускає газету, готує радіопередачі.
Департамент культури та дозвілля	Відповідає за проведення загальношкільних заходів, допомагає педагогу-організатору і соціальним педагогам-вихователям в організації змістовного дозвілля.

Виховні групи в контексті шкільного самоврядування репрезентовані мегаполісами, кожен з яких має свою назву та оригінальну структурно-функціональну будову. Безпосередньо міста-мегаполіси очолюють мери.

Внутрішньою ідеологією Країни Центріон обрано ідеологію суб'єкт-суб'єктних стосунків, яка сприяє входженню дитини в контекст сучасної культури, становленню особистості, як суб'єкта і стратега свого життя. У цьому контексті система самоврядування розглядається як школа життєвого самовизначення. Основні права та обов'язки громадян Центріону викладені у конституції країни, участь у створенні, обговоренні та удосконаленні якої беруть всі центріоністи, до числа яких входять учні, студенти, педагоги, батьки, яким присвоєно почесне звання «центріоніст». Нагляд за застосуванням прийнятих законів і норм поведінки до конкретних життєвих ситуацій, реалізацією прав членів колективу та контроль за виконанням обов'язків центріоністів здійснює незалежний орган студентсько-учнівського самоврядування – Правовий комітет, склад якого довільно вибирається з числа центріоністів перед кожним засіданням на щотижневих зборах центріоністів. Правовий комітет збирається щотижня, склад його членів є змінним: 2-3 педагоги, декілька центріоністів і керівники департаментів. Інформація щодо правопорушень надходить з департаментів до правового комітету, який розглядає кожну справу відповідно до певного порядку.

Колективна життєдіяльність Країни Центріон відбувається у найрізноманітніших формах: «круглі столи», дебати, презентації бізнес-проектів, вечори, дискусії, ярмарки, заняття школи лідерів, адаптивно-розвивальні ігри тощо.

Функції департаментів Успенівського НВК

Назва	Провідна функція
Департамент самореабілітації	Реалізація програми розвитку життєвої компетентності «Я – особистість».
Департамент культури і дозвілля	Реалізація програми розвитку життєвої компетентності «Моя культура».

Назва	Провідна функція
Департамент економіки і добробуту	Реалізація програми розвитку життєвої компетентності «Я і суспільство».
Департамент інформації	Забезпечення відкритості й образно-спонукальної дієвості інформаційного поля життєтворчого освітнього простору в гармонізації особистості та конструктивному перетворенні світу.